

DE BIBLIOTHEEK-CATALOOG
DER KARTUIZE S. SOPHIA TE VUGHT

DOOR

fr. LUCIDIUS VERSCHUEREN, O.F.M.

In het jaar 1931 wees de wetenschappelijke voortrekker, Mgr. Dr. van Gils, mij in een gesprek op de bibliotheek-catalogoog der Kartuizers van Vught, waarvan hij een afschrift bezat. Toen ik om inzage vroeg, kreeg ik de kopie cadeau in ruil voor de belofte de catalogoog uit te geven. Het moest nog vier jaar duren, eer zich de gelegenheid aanbood om deze belofte — onderhand al enige malen tegenover den Doctor hernieuwd — in te lossen. Een ogenblik heeft het plan bestaan deze catalogoog uit te geven tesamen met de geschiedenis der Kartuizers van Vught, waarvoor de gegevens door Mr. Scholtens met zijn bekende accuratesse van heinde en verre zijn samengebracht. De studie van Mr. Scholtens, welke sinds lang klaar is, zal afzonderlijk verschijnen in de Bossche Bijdragen.

Uw feest, Hooggeleerde Mulder, is de welkome gelegenheid om dit kostbaar stuk uit onze kloostergeschiedenis te bewerken. Dat deze arbeid met vreugde is geschied, weet U. Want in dankbaarheid gedenk ik Uw colleges en Uw nooit verminderde vriendschap. Of Uw arbeid in mij zijn vrucht gedragen heeft, laat ik graag aan Uw mild oordeel over.

De waarheid en eerlijkheid gebiedt me te erkennen, dat dit niet uitsluitend mijn werk is. Mr. Scholtens stond met grote bereidvaardigheid zijn studie ter inzage en..... plundering af. De heer Prosper Verheyden te Antwerpen, zond me de

wrijfsels der boekbanden, waardoor het mogelijk werd een paar codices weer te vinden. Inlichtingen links en rechts gevraagd, werden met bereidvaardigheid beantwoord. Aan allen, die het verschijnen dezer studie mogelijk maakten, zij daarvoor dank gezegd.

S. Sophia en zijn bibliotheek moeten we zien in het kader der hele Kartuizer-beweging, om het zo eens uit te drukken. Dan eerst krijgen enkele details, welke men over het hoofd dreigt te zien, hun ware betekenis.

Kartuizers waren in de middeleeuwen boekenmensen van professie, bibliophielen van huis uit. Elders is daar reeds voldoende op gewezen¹⁾; voor ons doel is het genoeg enige dier getuigenissen in herinnering te brengen. Wat de prior der Bazelse Kartuizers, Jacob Louber (1480-1501), in zijn bibliotheek-catalogoog neerschreef, was een overtuiging, welke in talrijke kloosters, doch vooral bij de Kartuizers leefde. „Een klooster zonder boeken is als een stad zonder rijkdom, een versterking zonder muren, een keuken zonder huisraad, een tafel zonder spijzen, een tuin zonder groen, een wei zonder bloemen, een boom zonder blaren”²⁾.

Het kluzenaarsleven, waartoe de Kartuizer zich verplichtte, maakte voor elk klooster een beduidende boekenvoorraad én tot dienst van het geestelijk leven én tot dienst van de studie dringend noodzakelijk. Het grote middel om zich deze te verschaffen bestond hierin, dat de tijd van het verplichte handwerk der monniken bestemd werd voor het afschrijven en samenstellen van boeken. Vandaar dat de Prior-Generaal

¹⁾ H. Schreiber, *Die Kartäuser als Bücherfreunde* (in: *Sankt Wiborada. Bibliophilen Jahrbuch für katholisches Geistesleben*. Westheim 1933, S. 16-21). P. Lehmann, *Bücherliebe und Bücherpflege bei den Kartäusern* (in: *Miscellanea Francesco Ehrle* t. V, Roma 1924, p. 364-389). H. Schreiber, *Quellen und Beobachtungen zur mittelalterlichen Katalogisierungspraxis besonders in deutschen Kartäusern* (in: *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 44, 1927, Heft 1). Dezelfde, *Die Bibliothek der ehemaligen Mainzer Kartause* (in: *Zentralblatt..... Beiheft* 60, S. 190-194).

²⁾ *Monasterium sine libris est sicut civitas sine opibus, castrum sine muro, coquina sine suppellectili, mensa sine cibis, hortus sine herbis, pratum sine floribus, arbor sine foliis.* (Geciteerd bij Kl. Löffler, *Deutsche Klosterbibliotheken*. Bonn 1922, S. 7).

Guigo I in de *Consuetudines* tot het noodzakelijk huisraad van elke monnikel reket : „schrijfgereedschap, pennen, krijt, twee stukken puimsteen, twee inktpotten, een „lancet”, twee messen of schrappers om het perkament schoon te maken, een lang mes, potlood, lat, lineaal om lijnen te trekken, schrijfborden, schrijfstift.” Want voegt hij erbij : „bijna aldegenen, die we opnemen leren we zo mogelijk schrijven”³⁾).

Toen in 1466 tot de stichting van S. Sophia werd overgegaan, was men nog volop in de tijd der handschriften. De eerste taak der Kartuziers, toen nog in Olland, zal dan ook geweest zijn de nodige boeken te schrijven voor het koor-gebed en voor de bibliotheek. De catalogoog wijst dan ook verschillende hss. aan. Zeker zijn ons vier hss. bekend, die door de Vughtse Kartuziers zijn geschreven, terwijl we uit andere aantekeningen weten, dat verschillende monniken zich met schrijven bezig hielden. We zullen deze verderop afzonderlijk noemen.

Doch niet slechts de noodzakelijkheid, welke voortvloeyde uit hun geheel bijzondere levenswijze, gaf aan de Kartuziers die grote zorg en liefde voor het boek, ze zagen in het vervaardigen en verspreiden van het boek ook wat wij zouden noemen : een apostolaat der contemplatieven. Reeds Guigo vermaant in de *Consuetudines* nadrukkelijk om de boeken met zorg te bewaren voor stof, rook en elke verontreiniging : en dat niet alleen omdat boeken „de eeuwige spijs zijn der ziel”, maar ook omdat de Kartuizer door middel van het boek „met de handen het Woord Gods preekt”, dat hij met de mond niet kan prediken. Een geest van apostolaat moest

³⁾ Ad scribendum vero, scriptorium, pennas, cretam, pumices duos, cornua duo, scalpellum unum, ad radenda pergamina novaculae sive rasoria duo, punctorium unum, subulam unam, plumbum, regulam, postem ad regulandum, tabulas, graphium... omnes enim pene quos suscipimus, si fieri potest, scribere docemus. (Capitulum 28 n. 2 ; P.L. 153 col. 693-4). In de *Statuta Nova* 1368 wordt in cap. XVIII bepaald : Ille autem qui ligat libros, si scit et potest, dolat postes et praeparat pelles et ea quae pertinent ad obedientiam suam custodit.

Scalpellum est ferrum quo cartas incidunt et pennas acuunt scriptores : aldus een oud *Glossarium* (bij Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*. Leipzig 1896, S. 229). Punctorium : punt eysen est instrumentum acuti anguli ad perforandum subtiliter pergamenum (Wattenbach 217).

den schrijvenden Kartuizer bezielen, want elk boek is een „heraut van de Waarheid”⁴⁾).

En vol geestdrift verheerlijkt Adam de Schot († 1211 te Witham) deze arbeid als een onsterfelijk werk, dat niet van voorbijgaande aard, doch van blijvende waarde is : een werk dat bij uitstek past aan alle ontwikkelde kloosterlingen, dat een eer is voor elke Orde, maar dat bovenal geschikt en eervol is voor de Kartuziers⁵⁾).

Toen de tijd der handschriften voorbij was, hebben de Kartuziers met dezelfde geestdrift en geleid door hetzelfde ideaal de boekdrukkunst dankbaar begroet en benut. De hss. hunner bibliotheken stonden ze aan de drukkers af⁶⁾).

De St. Barbara-Kartuize van Keulen richtte zelfs onder haar

⁴⁾ Adhuc etiam libros ad legendum de armario accipit duos, quibus omnem diligentiam curamque praebere iubetur, ne fumo, ne pulvere vel alia qualibet sordibus maculentur. Libros quippe tamquam sempiternum animarum nostrarum cibum cautissime custodiri, et studiosissime volumus fieri, ut, quia ore non possumus, Dei verbum manibus praedicemus. Quot enim libros scribimus, tot nobis veritatis praecones facere videmur, sperantes a Domino mercedem pro omnibus, qui per eos, vel ab errore correcti fuerint, vel in catholica veritate profecerint, pro cunctis etiam qui vel de suis peccatis et vitiis compuncti, vel ad desiderium fuerint patriae coelestis accessi. (Capitulum 28 n. 3-4 ; P.L. 153, col. 693-694).

⁵⁾ Opus immortale est ; opus (si dicere licet) non transiens sed manens ; opus utique, ut sic dicamus, et non opus, opus denique quod inter omnia alia opera magis decet viros religiosos litteratos... non quidem prout eorum voluntas elegerit, magis autem sicut praesidentis auctoritas discreta, et discretio authentica dictaverit ; libris utique vel praeparandis, vel conficiendis, vel ligandis, vel emendandis, vel ornandis, vel illuminandis, vel intitulandis, vel iis quae ad ista pertinent ordinandis, faciendis et perficiendis, sollicite intendere debent. Et cum hoc in omni ordine decens et congruum sit, sed magis in ordine nostro Carthusiensi, aptum utique hoc est, et pulchrum. (*Liber de quadripartito exercitio cellae* c. XXXVI ; P.L. 153, col. 881).

Lange tijd werd dit werk toegeschreven aan Guigo II, Prior-Generaal van 1173-1180. Doch Dom Wilmart O.S.B. heeft voorgoed bewezen dat de schrijver is Adam Scotus, die als abt der Praemonstratensers overging naar de Kartuziers. Zie : *Auteurs spirituels et textes dévots du moyen âge latin*. Paris 1932, p. 240-248 ; dezelfde in *Mélanges Mandonnet* II, Paris 1930, p. 145-161 ; *Dictionnaire de Spiritualité* i.v. Adam l'Écossais.

⁶⁾ In onze uitgave : *Hendrik Herp O.F.M., Spiegel der Volcomenheit* dl. 1, Antwerpen 1931, blz. 96 en blz. 99-100, hebben we bewezen hoe én de Kartuziers van Salvatorberg bij Erfurt én de Kartuziers van Keulen hun Herp-hss., voor de druk afstonden.

energieken Prior, Pieter Blomevenna van Leiden, 'een eigen drukkerij op en toen deze te klein bleek, hebben ze de drukkers van Keulen aan het werk gezet met een voortvarendheid en durf, die ons bij het onderzoek met verwondering slaat 7).

Ter kenschetsing van de geest, welke deze contemplatieven in de tijd van het opkomend Protestantisme bezielde, laten we hier een citaat volgen uit de opdracht der *Opera minora* van Dionysius de Kartuiser aan Clemens VII door den Prior Blomevenna.

Quid velim, praesentit, reor, Sanctitas tua. Neque enim meo tantum sed multorum filiorum, ne dicam omnium, nomine Beatitudinem tuam convenio. Curam, quam exposcimus, Reformationem, vocamus Ecclesiae... Quid enim in Ecclesia non est contaminatum, quid non corruptum, quid non inversum? Quid inter ecclesiasticos integrum hodie perseverat? Quid inter nobiles manet decorum? Quid sincerum inter plebeios? Clamant pro Concilio universi... Tuum est remedium ponere: tuum est, o Pater, qui gregis dominici es pastor et custos, omnes ad universale incendium extinguendum, quemadmodum olim a patribus jactitatum est, convocare. Contagiosa haec lues longius grassata est quam ut absque generali reformatione possit eradicari..... Hujus [Dionysii] lucubrationes et opera, ut huic sancto Ecclesiae negotio nos quoque inserviamus, B. T. Pater sanctissime, offerimus 8).

Om de uitgave van Dionysius de Kartuiser waardig te doen slagen, bedelden Blomevenna en zijn gezellen al de Kartuiserkloosters van Europa af en hij aarzelde niet de rijke inkomsten van zijn eigen klooster geheel te offeren, zó zelfs dat kleinmoedige onderdanen ongerust werden.

Aan deze, wat we zouden willen noemen, Kartuiser-beweging, nam ook S. Sophia naar de mate harer zwakke krachten deel. Zo lieten zij op eigen kosten bij Jan Laurens Hayen in Den Bosch omstreeks 1510 uitgeven: *Tractaet brueder dyonijis Cartuser van den loflijken maeghdelijken*

7) We noemen slechts een paar namen: Dionysius de Kartuiser, Tauler, Herp, Ruusbroec, Suese, Evangelische Peerle en de talrijke, dikwijls anonyme, eigen werken en vlugschriften.

8) *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Carthusiani Opera omnia* t. I. Monstrolii 1896, p. XVII-XIX.

levens. Aldus toch schreef een zestiende-eeuwse hand op een der exemplaren: „Bidt voer die Carthusiers te vucht by s'her-togenbosch die dit op hueren coste hebben doen drucken" 9).

Het is volstrekt niet uitgesloten, dat ook nog andere werkjes door hun toedoen zijn gedrukt. Zo verscheen bij Gerard van den Hatert in November 1535: *Het Paradijs der liefhebbender sielen* 10); eveneens bij denzelfden drukker, dus omstreeks 1530: *Spiegel der volcomenheit, ghemaect doer dye Car-thuyseren tot Coellen* 11).

Merkwaardig is, dat juist in deze jaren (nl. 6 Jan. 1535) Pieter Blomevenna van Den Bosch en de Meijerij getuigt, dat de vroomheid nergens door mannen en vrouwen zo ge-pleegd wordt als in die streken. Maria van Oisterwijk met haar gezellinnen, die naar Keulen verhuisden, zijn een overtuigend bewijs. Ook de Vughtse Kartuisers moeten dit hebben gekend en bevorderd 11a).

Merkwaardigerwijze wordt geen dezer 3 uitgaven genoemd in de bibliotheek-catalogoog: wat we verder in deze inleiding hopen te verklaren. Ook in een ander opzicht deed S. Sophia in deze beweging mee. Toen Dirk Loer, op aandrang van zijn Prior Pieter Blomevenna, de uitgave begon der werken van Dionysius de Kartuiser, was zijn eerste arbeid zoveel mogelijk de autographen of betrouwbare afschriften te verwerven. In Vught, waar Dionysius de eerste rector is geweest, bezat men hoogstwaarschijnlijk autographen.

Hoe het zij, zeker is, dat S. Sophia van ganser harte aan de onderneming van Keulen deelnam, want in een brief aan den Prior van Nieuwlicht bij Utrecht commemoert Blomevenna het klooster heel dankbaar om zijn hulp: „scribendo et exemplaria transmittendo impense promoventes" 12).

9) Deze postincunabel is beschreven bij Nijhoff-Kronenberg, *Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540*, nr. 719.

10) C. R. Hermans, *Geschiedkundig overzicht der boekdrukkers in Noord-Brabant. Bijdragen tot de geschiedenis v. N.-Brabant*. Dl. II, 1845, blz. 339).

11) Nijhoff-Kronenberg, *Eerste Aanvulling*, blz. 45.

11a) Est sane in oppido patriaque Buscoducensi tanta piorum utriusque sexus hominum multitudo, tanta Deum colentium devotio, quantum nusquam alibi facile inveniri contingat. (*Dionysii Carth... Opera minora* IX. ed. Monstrolii t. 41, p. 491).

12) Th. Petreius, *Bibliotheca Cartusiana*. Coloniae 1609, p. 275.

Natuurlijk, niet elke Kartuizer had zulke hoge opvattingen. Het zal wel niet gebleven zijn bij dien éénen, waarvan Jacob Volradi in de schitterende bibliotheek-catalogo van Erfurt verhaalt, en dien hij vol verontwaardiging betitelt als „stipes” en „bipes azinus”, voor wie een pint bier of goede wijn van meer belang is, dan alle boeken samen ¹³⁾).

Doch zonder gevaar voor tegenspraak mogen we zeggen, dat de Kartuziers over het algemeen en hun leidende figuren in het bijzonder in de verzorging en verspreiding van het boek in deze tijd een deel hunner roeping hebben gezien. Ook in S. Sophia is de bibliotheek ongetwijfeld een der best verzorgde afdelingen van het huis geweest. Want ondanks al de rampen, die over het klooster gekomen zijn, toch zo'n bibliotheek verzamelen, getuigt van meer dan gewone offervaardigheid en studielust.

GESCHIEDENIS VAN HET KLOOSTER.

In afwachting van de meer volledige geschiedenis door Mr. Scholtens, geven we hier in het kort de lotgevallen van S. Sophia weer, voor zover het door onze studie vereist wordt. In 1466 vestigde zich Dionysius de Kartuizer met enkele mede-

¹³⁾ Merkwaardigheidshalve schrijven we hier de hoofdzaken ter kenschetsing af:

„O utinam aliqui solummodo ipsi non legerent sacros codices et saltem alios nec impedirent etc. Ve homini illi. Hec res plus suspiriis agenda quam verbis. Fateor (tacere non possum) unum de talibus me scire, qui, cum opera divi Augustini impressa nobis emerentur, talia verba me audiente protulit: „En, cur pecunia tuam inutiliter expensa est? Ego pro omnibus his libris non vellem dare 3 denarios. „O, stipes, o bipes azine. Cumque ego submodeste ab eo huius dicti causam inquirerem, fundit: „Quia illegibiles sunt, nam multa verba per dyptongos scripta sunt” etc. Aio ego „Sevis, mi pater” Et „Talia in scolis pueris nota sunt.”.....

Videant qui impediunt et resistunt etc. Quibus cantrum cerevisiae vel boni vini acceptius est, en, omnibus quibuscumque libris, qui plus amant secularia negocia et officia quam omnem rem divinam etc. O, Deus: O quam multi cum Esau diligunt conversari in exterioribus etc. et quam pauci iam Jacobite sunt, qui in tabernaculis habitare malunt et se sanctis libris occupare etc. Hii satis esse putant, si libros custodiunt, concludunt, dumtaxat et a vermibus corrodantur plusquam legantur.” De kataloog is uitgegeven door P. Lehmann, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz*. Bd. II, Bistum Mainz, Erfurt, München 1928, S. 326.

broeders in Olland, waar ze een voorlopige kapel en verblijf voor vijf monniken bouwden. De ongunstige ligging was echter oorzaak, dat reeds in het volgend jaar de kloostergemeente verhuisde naar Eikendonk bij Den Dungen. Doch ook daar bleek de woonplaats ongeschikt, zodat ze na lang zoeken eindelijk besloten zich voorgoed te vestigen te Vught op het terrein, dat thans nog S. Sophia heet. De verplaatsing van het convent geschiedde waarschijnlijk in de winter 1471-1472. De kloosterbouw te Vught was berekend op een prior en 12 monniken met hun familia, d.w.z. conversen, donaten en knechten: dus een betrekkelijk klein klooster. In April of Mei 1472 was de bouw in zoverre voltooid, dat het klooster door het Generaal Kapittel in de Orde kon geïncorporeerd worden. Als patroon werd door Karel den Stouten als stichter aangewezen: S. Sophia Constantinopolitana. Dionysius heeft dit echter niet meegemaakt. Reeds in het voorjaar 1469 was hij naar zijn professieklooster Roermond teruggekeerd, waar hij 12 Maart 1471 een heilige dood stierf. De eerste prior van het klooster te Vught was Wouter van Leendt.

Veel rustige dagen heeft het klooster niet gekend. Op 25 Juli 1543 werd het gebrandschat door Maarten van Rossum en moest een enorm losgeld betalen. Maar dit was nog niets bij het rampjaar 1566. Van 10 tot 15 October woedde de beeldenstorm in de kloosters rond Den Bosch en ook de Kartuize van Vught werd niet gespaard. Ze had dermate te lijden, dat haar monniken voor geruime tijd een onderkomen moesten zoeken in Monnikhuizen, Utrecht, Geertruidenberg en in het refugiehuis binnen Den Bosch. Prior Bartholomeus van Doers begon de wederopbouw en toen hij in 1571 aftrad, woonde de communiteit weer in de herstelde Kartuize. Doch voor niet lange tijd. In 1572 werd het klooster opnieuw geplunderd; in 1577 werden de gebouwen door het krijgsvolk in asch gelegd. De communiteit dwaalde rond eerst naar Boxtel, vandaar naar Herlaer bij St. Michielsgestel en toen ze ook daar niet veilig bleek voor overval, trok ze zich in Juli 1591 terug in het refugiehuis binnen 's-Hertogenbosch. Dit geschiedde onder het prioraat van den bekenden historicus Arnold Havens (1590-1595). Daar bleven ze wonen tot 1623, toen ze voor de tweede maal uitweken naar Boxtel bij de

Clarissen. Het getal monniken was geslonken tot drie, van wie één de schrijver was van de *Annales* en de Catalogo der Bibliotheek, Dom Gerardus Eligius. Wjl er geen uitzicht was het klooster te herstellen in de omgeving van Den Bosch, werd de Kartuize overgebracht naar Antwerpen, alwaar met het zegel ook de naam S. Sophia Constantinopolitana werd overgenomen.

Feitelijk heeft het klooster dus slechts twee betrekkelijk rustige perioden gekend, nl. de eerste eeuw van zijn bestaan (1466-1566) en het verblijf in de refugie te Den Bosch (1591-1623). Daar het gehele archief is verloren gegaan en de catalogo bij geen enkel boek het verschijningsjaar opgeeft, is het dikwijls moeilijk uit te maken, wanneer het boek werd verkregen. Want het blijft altijd goed mogelijk, dat oudere uitgaven door latere schenking en erfenis in het bezit der Kartuziers kwamen; eveneens, dat niet de oudste, doch de jongste drukken werden aangekocht. Om die reden gaan we ook geen hypothesen opstellen om uit te maken, wat in elke periode werd aangeschaft.

Eén ding is zeker: ondanks al de rampspoeden, welke de Kartuziers hebben meegemaakt; en ondanks de armoede, waaronder het klooster dientengevolge dikwijls gebukt ging — het Generaal-Kapittel moest meerdere malen hulp vragen voor S. Sophia aan andere Kartuzen — hebben ze toch een beduidende bibliotheek weten samen te brengen, die men in zekere zin up-to-date mag heten. Op hen past het getuigenis van Guibert Nogent over de Grande Chartreuse: In omnimoda paupertate se deprimant, ditissimam tamen bibliothecam coaggerant¹⁴⁾.

HANDSCHRIFT VAN DE CATALOGO.

Gelijk gezegd, is ons de catalogo der bibliotheek overgelyverd door Dom Gerardus Eligius, die een der meest beduidende schrijvers van S. Sophia is geweest¹⁵⁾.

¹⁴⁾ Migne P.L. 156, c. 854.

¹⁵⁾ Eligius kwam 12 November 1621 als Vicarius naar 's-Hertogenbosch; in 1623 week hij uit naar Bostel, voltooide daar bij de Clarissen zijn *Annales* en copieerde de catalogo; in 1625 werd hij Vicarius in Antwerpen.

Het handschrift, waarin de catalogo zich bevindt, heb ik zelf niet in handen gehad. Ik geef de beschrijving volgens de aantekeningen, welke Mr. Scholtens bij de bestudering ervan maakte.

159 bl. Papier; 203×163 mm.; fol. 125a-128b door andere hand. Perkamenten band. Op rug van de band: *Domus Sanctae Sophiae descriptio*. Aan binnenzijde: *restitutur domui Antverpiensi*. Fol. 2a: Stempel: *Bibliotheca Cartusiae S.M. de Patris* (= Montreuil-sur-Mer). Op fol. 16b is een kruis geplakt van paars papier: randversiering.

Het hs. ging met Eligius naar Antwerpen. Bij de verkoop der boeken in 1785 werd het waarschijnlijk ook verkocht: aan wie is onbekend. In de vorige eeuw werd het hs. op een auctie teruggekocht door de Kartuziers van Montreuil-sur-Mer; vandaar ging het naar Parkminster; thans berust het te Sélignac bij Simandre (Fr.).

1. (Fol. 2a-b). Inscriptio templi in orbem S. Sophiae Constantinopolitanae.
2. (Fol. 3a-b). In B. P. N. Dionysium Initiatorem hujus Cartusiae.
3. (Fol. 4a-16a). Uittreksels uit de geschriften van S. Augustinus, Ambrosius, Gregorius, Hieronymus, Basilius, Bernardus e.a.
4. (Fol. 17a-b). Opdracht aan P. Guilielmus Willem van Hasselt, eersten prior van Antwerpen. Andere hand schreef hierbij: *Gerardus Eligius procurator*.
5. (Fol. 18a-118a). *Annales Cartusiae Sanctae Sophiae Constantinopolitanae*. — Fol. 118b blank.
De voornaamste gedeelten uit deze *Annales* worden door Mr. Scholtens uitgegeven in Bossche Bijdragen.
6. (Fol. 119a-124b). *Brevis tractatus exponens Regum Hispaniarum a Burgundis et Austriacis in singulas Belgicas Provincias plenum jus et dominium*.
7. (Fol. 125a-128b). *Erycii Puteani Urbis Bruxellae Elogium velut loquens imago*. — Fol. 129a-132b blank.
8. (Fol. 133a-139b). Overzicht van alle kloosterorden. — Fol. 140a-b blank.
9. (Fol. 141a-154b). *Index librorum hujus domus seu Cartusiae Sanctae Sophiae*. — Fol. 155a-b blank.
Deze *Index* wordt beneden uitgegeven.
10. (Fol. 156a-158a). In *Constitutione Sanctissimi D. N. Clementis edita anno 1594 super largitionibus Regularium etc.* (Inc.) *Ne Religiosi quicumque sint illi..... (Expl.) Hactenus Pont. Constitutio. Praecedentem Constitutionem inviolabiliter ab*

omnibus observari praecepit capitulum generale Ordinis Cartusiensis anni 1596. Bedoeld is de Constitutio: Religiosae Congregationes dd. 19 Junii 1594. (*Bullarium* t. X, Augustae Taurinorum, 1865, p. 146-150).

11. Fol. 158a-159a). Extracta ex Ordinationibus capituli confirmatis. — Fol. 159b blank.

De uittreksels der besluiten van het Generaal-Kapittel betreffende de jaren 1587-1620.

Gelijk uit de beschrijving blijkt, is het handschrift door Eligius geschreven in 1623-1624. In dat jaar is ook de boekenlijst afgeschreven. Doch wanneer werd de oorspronkelijke catalogoog opgesteld? In alle geval na 1610; want de lijst bevat verschillende werken, welke in het eerste decennium zijn verschenen. Nu zijn er twee mogelijkheden: ófwel de catalogoog is oorspronkelijk ouder doch werd trouw bijgehouden; ófwel de lijst werd opgesteld met het oog op de voorgenomen verplaatsing van het klooster naar Antwerpen. De lijst, zoals ze voor ons ligt, bevat echter zeker werken tot 1610 à 1620.

J. de Ghellinck S.J. verzekert ons, dat tegen het midden der 15e eeuw zich vooral bij de Kartuziers een streven baan breekt om de bibliotheken te verzorgen en uit te breiden¹⁶⁾.

De stichting der bibliotheek in S. Sophia valt juist in de opkomst dezer beweging. De persoon, die als grondlegger moet worden beschouwd, was er wel de man naar om dit streven met geestdrift tegemoet te gaan. Van hem heette het in de 16e eeuw: Qui Dionysium legit, nihil non legit. Al schuilt er zeker een groot stuk overdrijving in deze spreuk, toch is zij verklaarbaar, als we Dionysius zelf in zijn *Protestatio ad Superiorem* horen opnoemen, wat hij in zijn leven zoal gelezen heeft¹⁷⁾.

Al zal zijn klooster te Roermond hem wel meer gegeven

¹⁶⁾ *En marge des catalogues des bibliothèques médiévales. (Miscellanea Francesco Ehrle* t. V, Roma 1924, p. 334).

¹⁷⁾ Deze *Protestatio* is voor het eerst uitgegeven door Dirk Loer in: *D. Dionysii Carthusiani, Doctoris extatici vita, simul et operum eius fidissimus catalogus*. Coloniae, Iaspas Gennepius, 1532. Ze vult de laatste 4 bladzijden van het ongepagineerd drukje. 'n Franse vertaling vindt men bij A. Mougél, *Dénys le Chartreux*. Montreuil-sur-Mer 1896, p. 19-20.

hebben, dan Mougél veronderstelt¹⁸⁾, toch hechten we graag geloof aan het getuigenis van Dirk Loer, dat hij overal handschriften zocht machtig te worden om zijn studielust te volendoen.

Het is niet aan te nemen, dat hij in de nieuwe stichting aan zijn boekenliefde ontrouw is geworden. Dirk Loer vertelt ons, dat Dionysius — de man met het ijzeren hoofd en de koperen maag — zelf al zijn boeken schreef, verbeterde en rubriceerde. En ze vormen in de uitgave van Montreuil 42 delen in quarto. Al is hij dan ook maar drie jaren rector geweest (het *liber questorius* of huishoudboekje verried aan Eligius de aardse beslommingen van een mysticus), hij zal die jaren niet zonder schrijven hebben laten voorbijgaan. Eén werkje is ons bekend, dat bijna zeker in Eikendonk is geschreven, nl. *De Meditatione*. De catalogoog vermeldt geen autographen. Wel bezat Vught afschriften: De catalogoog vermeldt: *De Simonia* (nr. 283); *De pluralitate beneficiorum* (nr. 289); *Sermones* (nr. 465); misschien ook *Summa virtutum et vitiorum* (nr. 366). Daarenboven bevatten drie handschriften, welke we beneden zullen beschrijven, verschillende tractaten van Dionysius. In één dezer, nl. Brussel, Kon. Bibl. 1557-1604, schreef een ietwat latere hand bij een tractaat (fol. 12a): „Originale hic habet *deus* et non *tendens*. T. Sac(ris?) ta Coloniae.” Als de oplossing der laatste afkorting juist is, zou men bijna besluiten, dat dit hs. naar Keulen is geweest. Ook is het zo goed als zeker, dat het werkje hetwelk de Kartuziers van Vught in Den Bosch lieten drukken, op de bibliotheek in handschrift aanwezig was, ofschoon de catalogoog ook dit niet vermeldt. De overige in de catalogoog vermelde werken van Dionysius schijnen drukken te zijn.

Nog andere schrijvers worden ons genoemd. Hendrik

¹⁸⁾ Mougél o.c. 21 beroept zich op een lijst der Roermondse Kartuzierbibliotheek, opgesteld in 1785. Deze zou maar weinigen van de auteurs vermelden, welke Dionysius aanhaalt. Doch Mougél vergeet, dat dergelijke lijsten verre van volledig zijn en dat gewoonlijk alleen het eerste tractaat van een codex werd genoemd en de rest totaal verzwegen. Hetzelfde geval doet zich voor in deze catalogoog te Vught. Hetzelfde constateerde ik o.a. ook bij de catalogoog der Kartuziers te Amsterdam, uitgegeven door Meinsma.

Vroede, prior van 1478-1484 schreef: *Tetralogus devotionis*, dat in de dagen van Eligius nog bestond in hs. en in de catalogo wordt genoemd. De overige geschriften waren toen reeds verloren gegaan¹⁹⁾.

De bekende historicus Arnold Havens was prior van S. Sophia van 1590-1595. Hij schreef echter zijn werken in de Kartuize van Roermond²⁰⁾. S. Sophia bezat zijn geschiedenis der Engelse Kartuizer Martelaren (nr. 275).

Cornelis de Grootte, die 28 Febr. 1614, na een 67-jarig kloosterleven, in S. Sophia stierf, liet een hs. na: *Sermones de tempore et de sanctis*²¹⁾. Ze komen niet in de catalogo voor.

Hubertus Fauconpré († 1623 of 1624 te Boxtel) was de schrijver van een tractaat getiteld: *Verger Spirituel*, dat in de catalogo wordt genoemd²²⁾ (nr. 426). Het werkje in 12° moet verschenen zijn in 1618 te Gent. Misschien is dit ook wel het werkje, dat in de catalogo genoemd wordt: .....*Humberti opusculum* (nr. 190). Toen hij stierf was hij bezig met de vertaling in het frans van: *De enormitate Peccati* van Dionysius de Kartuizer, op verzoek van Pater Antonie 's Heerjans S.J.²³⁾. Niet onwaarschijnlijk lijkt het

¹⁹⁾ Scripsit enim Tetralogum devotionis quemdam qui adhuc extat manuscriptum et servatur apud nos et alia quaedam quae lucem nondum viderunt. (Eligius, *Annales*). Scripsit pro institutione religiosorum quaedam praeclara opera ...E quibus extat opus devotioni maxime consentaneum, quod Tetralogum devotionis praenotavit, quod et in partes tres, secundum tres statuum differentias, scilicet incipientium, proficientium et perfectorum partitus est, et dialogico more agens, collocutores Angelum, Monachum, Jesum, Patrem coelestem, et Mariam Amorosam socium sanctarum animarum introduxit. (Sutor, *De Vita Carthusiana*, Coloniae 1609, p. 600).

²⁰⁾ v. Gils, *Limburgsche historici der Societeit van Jesus* (*Publications de Limbourg*, t. 67, 1931, p. 3-4); Scholtens, *De Kartuzers buiten 's-Hertogenbosch* (*Bossche Bijdragen*).

²¹⁾ *Biographisch Woordenboek* dl. VI, col. 647.

²²⁾ Het traktaat moet niet verward worden met het werk van den Kartuizer Willem van Branteghem: *Le Verger spirituel et mystique, rempli tant de nouveaux que anciens fruits de l'ame fidèle: avec figures ou images et oraisons appartenans à la matière. Ensemble un traicte de la preparation a la mort*. Antwerpen, G. Vorsterman, 1553; Lyon, a l'escu de Coloigne, 1542, 16°.

²³⁾ Eligius in *Annales*.

me, dat de verschillende franse boeken, welke de bibliotheek bevat, van dezen Dom Hubert afkomstig zijn.

Jan d'Anthinne van Huy, die in 1615 vicarius werd in S. Sophia, schreef verschillende werkjes ten grieve van zijn kloosters. Van hem is o.a. het in de catalogo genoemde: *Sacristae libellus sive directorium sacristae*²⁴⁾.

In de jaren 1604-1608 verbleef in Den Bosch de bekende Theodorus Petreius van Kampen, die aldaar samenstelde zijn *Elucidationes* bij het *Cronicon Carthusiense* van Dorland, te Keulen verschenen in 1608²⁵⁾.

De vruchtbaarste schrijver was ongetwijfeld Gerardus Eligius, van wien Scholtens de volledige werken beschrijft. We vermelden hier alleen, wat hij behalve boven beschreven hs., in S. Sophia te boek stelde. Blijkens de Opdracht aan D. Bruno van Oetelaer voltooidde hij op 12 October 1623 in Boxtel: *Vita et Martyrium B. Justi Goudani Carthusiae Delphensis in Hollandia Professi et Sacristae*. (Bruxelles 1624). Ook vertaalde hij in 't latijn de Geestelijke Oefeningen van Antonius Molina, welke op de bibliotheek in het frans aanwezig waren (nr. 294).

Van onbekende afschrijvers zijn een drietal handschriften, welke ons bewaard bleven en waarvan we thans een beschrijving laten volgen.

I. HS. BRUSSEL, KON. BIBL. 1557-1604.

494 bl. Papier; 280×185 (205×160) mm.; Katernen: a¹³ b-rr¹² ss.¹³. Signaturen in rechter beneden hoek: meestal weggesneden. Geschreven in de 2e helft der 15e eeuw, in 2 col.; aantal regels varieert tussen 41 en 50. Oude bruin lederen band: rug vernieuwd.

Op fol. 1a is het oorspr. nummer geplakt der bibliotheek: 80.

Fol. 1b (dezelfde hand): *Iste liber pertinet carthusiensibus domus Sophie prope buscumduce*. [Het hs. is dus geschreven na 1472].

Fol. 1a en 494b: Stempel van Kon. Bibl. te Brussel.

Fol. 2a en 494a.: Stempel van Bibl. Nat. te Parijs.

²⁴⁾ Zie de overige geschriften bij Scholtens.

²⁵⁾ De catalogo vermeldt alleen de naam Dorlandus (n. 122).

1. Fol. 1a blank.
(Fol. 1b). [Inhoudsopgave van de codex].
(Fol. 2a, col. 1-38a, col. 2). Tractatus Dionysij Carthusiensis De arcta via salutis et contemptu mundi. — Spreuk.
2. (Fol. 38b, col. 1-46b, col. 2) Visio mirabilis de quodam spiritu.
Aan het einde van het tractaat staat de volgende bemerking: Istud satis bene videtur translatum in latinum quamvis theutonice aliquid potest forte denotius sonare, et licet in latino quasi nichil aliter vel cancellatum postmodum habetur quod satis authenticum est, tamen aliquid aliquid sonare[?] reperitur quando... forte est ne translatio vilis habeatur et debitam suam formam ac authenticam habeat etc. Rest is onleesbaar gemaakt.
3. (Fol. 47a, col. 1-48b, col. 2). De puero tridentino.
(Inc.) Joannes Mathias Tyberinus liberalium artium et medicinae magnificis rectoribus senatui populoque brixiano salutem. Rem maximam qualem a passione domini ad hec usque tempora nulla umquam etas audivit... (Expl.) Valet Tridenti secundo nonas aprilis MCCCC LXXV.
4. (Fol. 48b, col. 2-49b, col. 2). [Ps. Ambrosius], De totali passione.
(Inc.) Hanc sequentem orationem de totali passione domini nostri ihesu beatus Ambrosius ordinavit quam beatus Anastasius papa confirmavit et quingentos dies criminalium omnibus eam cotidie et devote dicentibus indulsit misericorditer. Domine ihesu criste fili dei vivi creator et resuscitator humani generis... (Expl.) Tu in regno tuo mei criste memento. Qui cum patre et spiritu sancto vivis et regnas deus per omnia secula seculorum Amen. — Excerpt: De humilitate.
5. (Fol. 50a, col. 1-65b, col. 2). [Dionysius Carthusianus] De mortificatione unifica et reformatione interna.
(Inc.) Prohemium. Incipit tractus devotus fratris Dionysij carthusiensis de mortificatione unifica et reformatione interna. Pro omnibus mortuus est christus ut qui vivunt iam non sibi vivunt... (Expl.) Ad celestem sponsi amplexum in dulcissimum beatificationis aspectum sine dilatione valeatis feliciter introire, quod in omnibus vobis praestare dignetur creator omnipotens qui est super omnia deus sublimis et benedictus. Amen.
Explicit enz. Volgt Tabula.
6. (Fol. 65a, col. 2-77b, col. 1). [Dionysius Carthusianus] De vita laudabili viduarum.
7. (Fol. 77b, col. 1-106a, col. 2). [Dionysius Carthusianus] Expositio missae.
8. (Fol. 106a, col. 2-139b, col. 2). [Dionysius Carthusianus] Expositio passionis domini nostri ihesu cristi.
9. (Fol. 140a, col. 1-144a, col. 2). [Dionysius Carthusianus] De scientia principum.
Dit traktaat wordt in de Opera Omnia getiteld: De regimine principum.
10. (Fol. 144a, col. 2-145b, col. 2). [Ascetische Verhandelingen].
  - a. (Fol. 144a, col. 2-b, col. 1). De hijs quae requiruntur ad veram orationem.
(Inc.) Ad efficacem supplicationem cui deus misericorditer se inclinet tria debemus congregare.....
  - b. (Fol. 144b, col. 1-145a, col. 1). Item de oratione dominica commendacio et expositio brevis.
(Inc.) Oratio dominica commendatur a tribus a dignitate, brevitate, fecunditate...
  - c. (Fol. 145a, col. 1-2). De fructificatione Mariae.
(Inc.) Nota quod dominus cum Maria ut vitam eius fructificaret... (Expl.) Qui ergo potest capere capiat quod supra modum fructificata fuit vita virginis gloriose.
  - d. (Fol. 145a, col. 2-b, col. 2). Sequitur de doctrina et gradu religionum ex dictis beati thome et aliorum excerpta.
(Inc.) Religio vite contemplative simpliciter potioem[!] quam religio vite active...
  - e. (Fol. 145b, col. 2). De triplici dignitate hominis.
(Inc.) Sciendum quod in prima creatione hominis.....
11. (Fol. 146a, col. 1-158b, col. 2). Incipit prologus in libro soliloquiorum beati Ysydori episcopi palatinensis urbis.
(Inc.) In subsequenti libro qui nuncupatus synonyma... (Expl.) Tu insuper vitam meam places in secula seculorum. Amen.
Explicit liber etc.
12. (Fol. 159a, col. 1-166a, col. 1). Incipit meditatio devota Vilhelmi parisiensis episcopi ad audiendum aut celebrandum divinum officium misse. In libro de fide et legibus.
(Inc.) Sublime ac celeste sapientie est scire describere[!] ad sacratissimam altaris mensam... (Expl.) et referre post missas gratias deo satagant. Ama nesciri.
13. (Fol. 116a, col. 2-169b, col. 2), Opusculum Seneca de quatuor virtutibus cardinalibus. — Spreuken uit Gregorius.

14. (Fol. 170a, col. 1-193a, col. 2). Incipit liber Francisci Petrarche laureati poete de otio religiosorum.
15. (Fol. 193a, col. 2-b, col. 2). Quid sit esse christianum.
(Inc.) Sanctus Augustinus in libro de vita christiana ad sororem suam viduam. Cristianus iusticie bonitatis paciencie castitatis...
16. (Fol. 194a, col. 1-199b, col. 1). Incipit breuiloquium fratris Gherlaci regularis pro danda occasione spiritualis exercicij cuidam bone voluntatis clerico.
17. (Fol. 199b, col. 1-204a, col. 1). Compunctiones secundum exigentiam diei de mane et de sero tractati et apte legende et primo in sabbato de sero.
(Inc.) Poteris autem tibi de celesti illa patria similitudines sensibiles... (Expl.) Consideratio peregrinationis desiderio superne patrie.
18. (Fol. 204a, col. 1-b, col. 2). De quatuor in quibus incipientes deo servire debent esse cauti si proficere volunt. Nota bene.
(Inc.) Quatuor autem sunt in quibus novi et incipientes cauti debent esse si volunt proficere primum ut ab illa voluntate qua ad religionem venerunt et a suo novitiatus fervore non tepescant... (Expl.) Oportet cristum pati et ita intrare in gloriam suam. laus deo.
19. (Fol. 204b, col. 2-205b, col. 2). Quidam sermo de silentio vel taciturnitate.
(Inc.) Silentium est magna virtus et fundus seu fundamentum omnium virtutum. Et qui istam virtutem non habet...
20. (Fol. 206a, col. 1-271a, col. 2). Prologus magistri Hugonis de Sancto Victore super Ecclesiastem.
(Expl.) laboro et fraudo animam meam bonis In [his?] quoque vanitas est et afflictio spiritus. Textus remotius non exponitur in expositione praescripta.
21. (Fol. 271a, col. 2-280a, col. 2). Incipit collatio seu verba aurea fratris Egidij socij sancti Francisci cujus dicta et vitam beatus Franciscus commendavit.
22. (Fol. 280a, col. 2-281a, col. 2). [Fragment uit Egidius' leven volgens kroniek v. S. Antoninus].
23. (Fol. 281a, col. 2-289a, col. 2). [Fragmenten].
- a. (Fol. 281a, col. 2). Nota de oratione dominica et salutatione angelica.
(Inc.). Inter omnes preces et laudes dei nil pater noster sanctius nil ave Maria dulcius.

- b. (Ibidem). [Exempel].
(Inc.) Quidam iuuenis ut scribitur in Promptuario Discipuli, devotus et innocens deum oravit.....
- c. (Fol. 281b, col. 1-282a, col. 1). De religione, vano gaudio et vitio lingue.
(Inc.) Religio non principio sed fine probatur.
- d. (Fol. 282a, col. 2-b, col. 2). Ex dictis sancti Thome ac aliis de solitudine.
(Inc.) Notandum quia quod solitudo est instrumentum perfectionis congruum contemplationi, non actioni...
- e. (Fol. 282b, col. 2-283a, col. 2). Ex tractatu Dyonisij Carthusiensis de symonia fugienda.
(Inc.) Homines indicant ea que foris patent sed deus cor intuetur.
- f. (Fol. 283a, col. 2-b, col. 1). Petrus Blesensis contra ambitionem.
(Inc.) Dignitas indignos ostendit.
- g. (Fol. 283b, col. 1). Consilium aliquod contra temptationes.
(Inc.) Quantum enim homo magis se defendit contra canem...
- h. (Fol. 283b, col. 1-2). Notandum quod quadruplex est conscientia scilicet due bone et due male.
(Inc.). Prima est bona et tranquilla...
- i. (Fol. 283b, col. 2-284a, col. 1). [Exempel].
(Inc.) Notandum qualiter albertus episcopus hanc habuit consuetudinem quod cum diligentia magna commendavit se orationibus aliorum.
- k. (Fol. 284a, col. 1-285a, col. 1). Ex quodam dialogo beate Marie virginis et peccatoris.
(Inc.) Peccator. Nescio quid dicam aut quid respondebo quia nichil sum.
- l. (Fol. 285a, col. 1-2). [Hymne op Maria. Spreuken].
- m. (Fol. 285b, col. 1-2). De conceptione beate Marie.
(Inc.) Quod qui ieiunaret, oraret vel missam audiret...
- n. (Fol. 286a, col. 1-289a, col. 2). De pace et bona conscientia.
(Inc.) Sed quomodo ambiciosus malam habet conscientiam et per consequens numquam est in quiete.
24. (Fol. 289b, col. 1-293a, col. 2). Sequitur Rosaceum Coronamentum Iudoci Beysselij aquensis patricij exuperantissimo altaris Sacramento ad fratrem Petrum Dorlandum carthusiensis ordinis virum doctum pariter et devotum.
25. (Fol. 293a, col. 1-301b, col. 2). [Korte gebeden bij verschillende gelegheden].

26. (Fol. 302a, col. 1-317b, col. 2). Incipit prologus magistri Ricardi de Sancto Victore. In libro de statu interioris hominis post lapsum.
27. (Fol. 317b, col. 2-334a, col. 1). Incipit liber Ricardi eiusdem de exterminatione mali et promotione boni.
28. (Fol. 334a, col. 2-341a, col. 2). Iste liber intitulatur ab aliquibus liber questionum Ricardi de Sancto Victore De potestate ligandi atque solvendi.
29. (Fol. 341a, col. 2-350a, col. 1). Incipit sermo magistri Hugonis Sancti Victoris canonici regularis. De laude patrum.
30. (Fol. 350a, col. 1-2). [Fragmenten uit Hugo a S. Victore].
31. (Fol. 351b, col. 2-383a, col. 1). Tractatus magistri Hugonis de Sancto Victore super lamentationes Iheremie prophete.
32. (Fol. 383a, col. 1-385a, col. 1). Incipit prologus beati Iheronimi presbyteri in orationem sequentem ad Rusticum monachum.
(Inc.) Pervenit ad me caritate tua devotio frater carissime ut aliquam orationem singularem et specialiter tibi bonam et utilem indicarem per quam in tuis tribulationibus ceterisque temptationibus...
33. (Fol. 385a, col. 1-385b, col. 2). Incipit quaedam alia oratio de passione domini breviter legenda. — Spreuken.
(Inc.) O Domine ihesu criste fili dei vivi qui voluisti pro redemptione mundi homo fieri in mundo, de virgine nasci.....
(Expl.) in paradisum et ad regnum tuum celorum. Amen.
34. (Fol. 386a, col. 1-394b, col. 1). Manuale beati Augustini.
35. (Fol. 394b, col. 1-412b, col. 1). Liber soliloquiorum beati Augustini.
36. (Fol. 412b, col. 1-420a, col. 2). Meditationes beati Augustini.
37. (Fol. 420a, col. 2-428b, col. 2). Liber sancti Augustini de continentia.
38. (Fol. 428b, col. 2-434b, col. 1). Sermo sancti Augustini primus de penitentijs.
(Inc.) Quam sit utilis ac necessaria penitencie medicina facillime[!] homines intelligunt...

39. (Fol. 434b, col. 1-435b, col. 2). Tractatus beati Augustini de morte contempnenda.
(Inc.) Omnis causa... in contempnenda morte consistit.
40. (Fol. 435b, col. 2-440b, col. 2). Augustinus de visitatione egroti
(Inc.) Visitationis gratia nepoti. Nepoti meo carissimo morienti extremum valedicturus. Hesternam die processit.
41. (Fol. 440b, col. 2-444a, col. 1). Incipit libellus venerabilis viri Ambrosij Mediolanensis episcopi, qui Pastoralis dicitur.
(Inc.) Si quis fratres oraculum reminiscatur quo dominus...
(Expl.) Tribuas seculorum regna que in regna celorum dare promisisti. Amen.
42. (Fol. 444a, col. 1-448a, col. 1). Tractatus ad vivendum in perfectissimo statu. *= Ricus br*
(Inc.) Quicumque vult vivere in perfectissimo statu alme matris ecclesie necesse est primo ut sit bonus homo instanter actualis(?) secundo ut sit zelotes spiritualis tertio elevatus contemplativus supernaturalis. Quanto caritate effluens communis ac generalis.
43. (Fol. 448a, col. 2-493a, col. 2). Tractatus magistri Ricardi de Sancto Victore in partem Cantici Canticorum.
(Inc.) In lectulo..... Quia que Deum querit et ad Dei dilectionem... (Expl.) Soror et sponsa veri post labores (cap. I-XI).
44. (Fol. 493a, col. 2-b, col. 2). De paciencia.
(Inc.) Omnium namque virtutum paciencia est probatrix Quemadmodum enim mala olla in fornace posita crepat et exilit sic...
(Expl.) cum se tribulationibus et persecutionibus multis ac magnis dignum esse profiteatur.
45. (Fol. 494a, col. 1-2). [Over 12 versieringen der ziel].
(Inc.) Ora duodecim ornamenta anime quibus ornata est tamquam speciosis lapidibus seu margaritis. Prima lapis pretiosus quo ornata est anima quod ipsemet Deus fecit eam seu creavit eam... Bl. 495b blank.

Dit hs. is ook beschreven bij v. d. Gheyn, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de Belgique*, t. III, Bruxelles 1903, n. 2183. Over de banden schreef Prosper Verheyden, *Boekbanden uit 's-Hertogenbosch (Het Boek 21, 1932-'33, 233)*. In de catalogoog v. S. Sophia schijnt dit hs. niet vermeld te zijn of het moest wezen nr. 429.

II. HS. BRUSSEL, KON. BIBL. 1610-1628.

441 bl. Papier; 280×195 (210×160) m.m.; Katernen: a⁵ b¹⁰ c¹³ d-oo¹² pp¹⁰ qq⁷. Signaturen in de rechter benedenhoek, meestal weggesneden. Dezelfde hand als hs. I, in 2 col. behalve bl. 1 en 245; 41 tot 48 regels. Initialen in rood: opschriften rood onderlijnd. Nieuwe band.

Bl. 1a (dezelfde hand): *Iste liber pertinet carthusiensibus domus sophie prope buscumduce.*

Bl. 1a en 441b: Stempel van Bibl. Nat. te Parijs.

Bl. 2a en 441b: Stempel van Bibl. de Bourgogne [= Kon. Bibl.] te Brussel.

1. Fol. 1a blank.
Fol. 1b: [Inhoud van de codex].
(Fol. 2a-4b, col. 2). [Meestal korte spreuken uit H. Vaders en geestelijke schrijvers].
2. (Fol. 5a, col. 1-126b, col. 2). Incipit prohemium in libro qui intitulatur Eruditio religiosorum edito ab Humberto ordinis predicatorum.
3. (Fol. 126b, col. 2-140a, col. 1). Incipit Epistola ad religiosos. Et tractatus de diligendo Deum ex toto corde. Et de tribus votis religiosorum magistri Humberti ordinis predicatorum.
4. (Fol. 140a, col. 1-142b, col.). Incipit Ordinarium vite religiose editum a sancto Bonaventura cardinali de ordine fratrum minorum.
(Inc.) Religio munda et immaculata apud deum... Ut dicit Augustinus de vera religione Religio a religando.
5. (Fol. 142b, col. 2-143a, col. 2). De quibus communiter debent confiteri fratres.
(Inc.) Primo de divino officio. 2o. de inobediencia. 3o. de tempore malo expenso. 4o. de ingratitude... (Expl.) ad ecclesiam, ad altare, ad sacramenta ecclesie, ad libros, ad presbyteros et fratres. Finit hujus confessionis ordo qui communiter a fratribus solet fieri.
6. (Fol. 143b, col. 1-146a, col. 2). Contemplatio beati Anselmi episcopi super vitam cristi.
(Inc.) Deserat iam anima lectulum soporis,
languor torpor vanitas excludatur foris.

(Expl.) Sed nec ultra filio valet mors nocere
Pia nobis gratia nostri miserere.
Et hic Anselmus super vitam cristi.

7. (Fol. 146b, col. 1-148b, col. 2). [Korte lessen: Spreuken].
  - a. (Fol. 146b, col. 1). De sanitate servanda Francorum regi scripsit tota scola salerna. Si vis incolumem... — Spreuken.
  - b. (Fol. 147a, col. 2). Duodecim gradus humilitatis.
(Inc.) Primus est cordis et corporis.
  - c. (Fol. 147b, col. 1). De sex gradibus amicicie.
  - d. (Fol. 147b, col. 2-148a, col. 2). De flagello dei.
(Inc.) Ordinata est miseratio dei... — Spreuken.
  - e. (Fol. 148b, col. 1). XII Abusiones seculi.
  - f. (Ibidem). Duodecim Abusiones claustralium Hugo.
(Inc.) Prelatus negligens... Spreuken.
8. (Fol. 149a, col. 1-244b, col. 2). Incipit opus magistri Ricardi de Sancto Victore super Apocalipsim Iohannis apostoli.
9. (Fol. 245a-283a, col. 2). Electuarium confortativum sive animae sancte consolatio devotio et contemplatio.
(Inc.) Sicut Johannes Crisostomus ait. oportuerat nos quidem nichil indigere auxilio literarum. Sed tamen in omnibus exhibere mundam vitam ut illarum vice gracia sancti spiritus uteremur. Et sicut atramento pagine ita corda nostra inscribentur spiritu... (Expl.) que in epithalamio innixa super dilectum suum deliciis affluens ascendit. Amen. Explicit Electuarium confortativum. Deo gratias.
10. (Fol. 283a, col. 2-337b, col. 2). Incipit liber sive prologus magistri Gherardi Magni in librum qui intitulatur Ornatus spiritualis desponsationis [Ruusbroec].
11. (Fol. 337b, col. 2-364b, col. 2). Incipit magistri Gerardi Magni domini Iohannis Ruysbroec de duodecim virtutibus.
12. (Fol. 364b, col. 2-382a, col. 2). Incipit libellus domini Iohannis Ruysbroeck de septem gradibus scale amoris quem quidem idem in theutonico dictavit venerandus vero vir magister Gherardus Groet eundem in latinum transtulit.
13. (Fol. 382a, col. 2-394b, col. 1). [Spreuken en korte gezegden over verschillende deugden en ondeugden].
14. (Fol. 394b, col. 1-395a, col.). Bernardus de contemptu mundi et iudicio.

- (Inc.) Cum revolvo puro corde
In qua manet mundus sorde.
(Expl.) Quem expecto quem requiro
Ad quem anxius suspiro. Amen. —
— Spreuk uit Augustinus.
15. (Fol. 395b, col. 1-403b, col. 1). [Spreuken uit H. Vaders en geestelijke schrijvers over deugden en ondeugden].
16. (Fol. 403b, col. 1-406a, col. 2). Incipit tractatus Petri Damiani de commendatione vite solitarie.
(Inc.) Libet de singularis vite meritis pauca perstringere...
(Expl.) domus non manufacta sed eterna in celis: ipso praesente qui cum patre et spiritu sancto in celis regnat per omnia secula seculorum. Amen.
17. (Fol. 406a, col. 2-407b, col. 1). [Verzen over het Kartuizerleven].
- a. (Fol. 406a, col. 2-406b, col. 2). Incipiunt versus de commendatione ordinis carthusiensis.
(Inc.) Hoc sonat carthusia
inclusa quando caro tusa
Nos includamus ergo
carnemque teramus.
(Expl.) sit notio atque iuvamen
Hoc pater hoc flamen
hoc filius annuat. Amen.
- b. (Fol. 406b, col. 2-407a, col. 2). Item alii versus de eodem.
(Inc.) Utile suggescit sanctum celesteque numen
Cum te direxit ad carthusiense cacumen.
(Expl.) Securus habitem sub ea moriturus
Hoc enim det munus qui regnat trinus et unus.
Amen.
- c. (Fol. 407a, col. 2-b, col. 1). Item versus de commendatione celle et solitudinis.
(Inc.) Non te fastidiat celle rigor ac solitudo
Credo quod hanc faciat tibi gratam consuetudo
(Expl.) Hoc ad spectamen a quo foris omne velamen
Hoc pater hoc flamen hoc filius annuat. Amen.
— Spreuk.
18. (Fol. 407b, col. 1-408b, col. 1). Epistola Urbani quinti ut persone recipiantur absque omni pactione.
(Inc.) Urbanus... Ne in vinea domini... (Expl.) ij nonas aprilis pontificatus nostri anno septimo.
19. (Fol. 408b, col. 1-2). [Twee korte lessen: De contemptu mundi].

20. (Fol. 409a, col. 1-412a, col. 1). Epistola excusationis simul et commendationis ordinis carthusiensis.
Sanctissimo et supervenerabili patri et domino Clementi.....
Johannes eius servus inutilis et frater indignus seipsum et totum ordinem suum ad obedientiam et pedum oscula beatorum. Refulgens in majestate vestra.
21. (Fol. 412a, col. 2-422b, col. 2). Item sequitur aliqua de electione.
Officiële bescheiden over het kiezen van een Overste.
22. (Fol. 422b, col. 2-424a, col. 2). Ex libro de illustribus viris ordinis cisterciensis qui devotissimus et optimus habetur. Twee Exempels.
23. (Fol. 424b, col. 1-435b, col. 2). [Gebeden, meditaties, spreuken].
- a. (Fol. 424b, col. 1-2). [Gebed tot H. Dymphna, 10000 Martelaren, H. Anna].
- b. (Bl. 425a, col. 1-2). [Rijmpjes met meditatiepuntes voor elke dag der week].
- c. (Bl. 426a, col. 1-435b, col. 2). [Spreuken over Heiligen, deugden en ondeugden].
24. (Fol. 436a, col. 1-441a, col. 2). Incipit meditatio Wilhelmi parisiensis episcopi ad audiendum vel celebrandum divinum officium misse.
(Inc.) Sublimis ac celestis est sapientie sancte discumbere ad sacratissimam altaris mensam... (Expl.) Ita et in cruce fidei spei et caritatis et perseverantie latro pependit a dextris. Amen.
25. (Fol. 441b, col. 1-2). [Spreuken: De detractio en De excusatio. Gebed tot S. Rochus].

Dit hs. is ook beschreven bij v. d. Gheyn n. 1486. Over de banden zie: Prosper Verheyden blz. 233. In de catalogo vermeld onder nr. 141.

III. HS. LEIDEN,

MAATSCHAPPIJ DER NED. LETTERKUNDE 352.

192 bl. Papier; 202×140 (150×97) m.m.; Katernen: a-q¹². Hand van einde der 15e eeuw, 31 tot 34 regels. Initialen

rood; opschriften rood onderlijnd. Oorspr. bruin lederen band, haken der 2 koperen sluitingen verdwenen. Aan binnenkant van het voorberd staat; No. 13: waarschijnlijk het oorspr. bibliotheeksnummer.

1. (Fol. 1a-191a). *Dyalogion inter theologum et philosophum de fide catholica patris nostri Dyonisij notabile multum et sunt octo libri.* — Fol. 191b-192b blank.

Het hs. draagt geen inschrift van herkomst, doch volgens Prosper Verheyden (blz. 234, nr. 14) wijst de karakteristieke boekband op Den Bosch. En dan komt S. Sophia sterk als bezitter in aanmerking. Onder nr. 107 wordt in de catalogoog het tractaat: *Dialogus de fide*, genoemd.

IV. HS. ANTWERPEN, MUSEUM PLANTIN-MORETUS 50 (VROEGER 82).

Deze verzamelband van hss. en incunabelen werd uitvoerig beschreven door J. Denucé, *Musaeum Plantin-Moretus. Catalogue des Manuscrits*, Anvers, 1927, p. 47. We maken onze beschrijving naar deze catalogoog.

300 bl. Papier; 290×210 m.m. Verschillende handen van de 15e eeuw. Oorspr. lederen band van 16e eeuw; overblijfsels van 2 koperen sluitingen. Op de rug: *Casus breves Decretalium*.

Op binnenzijde van voorberd (andere hand): *Pertinet Carthusien. Sancte Sophie prope Buscumduce. Et dedit magister Ghisbertus Bye quondam decanus in Busco, executor domini Hermanni Piecks Capellani ibidem* ²⁶⁾.

1. (Fol. 1a-139a). *Incipiunt Casus breves decretalium.* — Fol. 139b-141b blank.

²⁶⁾ Ghisebert de Bijde werd in 1477 deken van het kapittel, deed in 1507 afstand en stierf 19 Sept. 1516 (Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch* dl. IV, blz. 245). Hermannus Pieck was in 1450 plebanus, in 1458, 1461 en 1481 vice-plebanus, in 1459 en 1462 vicecuratus; hij stierf in 1492 (Schutjes a.w. 309).

2. (Fol. 142a-150a). [Incunabel]. *Tractatus seu Summula brevis de sponsalibus et matrimonij famosissimi iuris utriusque interpretis Johannis an. bononien. utilis ac fere necessarius omnibus animarum curam regentibus.* — Fol. 150b-152b blank. — Niet bij Hain.
3. (Fol. 153a-173a). [Incunabel]. *Incipit tractatus domini Johannis Cardinalis Sancti Calixti episcopi Caesariensis editus ab eo in Concilio basiliensi super materia contractuum de censibus annuis et perpetuis.* — Niet bij Hain.
4. (Fol. 174a-175b). [Incunabel]. *Propositiones responsive ad questionem de observancia dominicalium dierum et praecipuorum solempnium festorum.* — Hain 13414.
5. (Fol. 176a-183b). [Incunabel]. *Decisio consiliaris super dubio producto de indulgentijs edita per reverendum in Christo patrem et dominum fratrem Antoninum de ordine praedicatorum Archiepiscopum Florentinum doctorem clarissimum.* — Hain *1235.
6. (Fol. 184a-292a). [Hs. van andere hand]. *Decisiones rote. Conclusiones seu determinationes duorum de rota.* (Inc.) *In nomine domini amen. Ego Wilhelmus Horloch Alemannus decretum doctor (1381 ad mensem Maij). Is een verhandeling over eigendom.*
7. (Fol. 292b). *De renunciacione juris (breekt plotseling af).* — Fol. 293-300 blank.

Over de band zie: Prosper Verheyden a.w. 238. De verzamelband staat in de catalogoog vermeld onder nr. 92.

V. HS. BRUSSEL KON. BIBL. 19842-19843.

Verzamelband, waarvan ik slechts een korte beschrijving kon maken. Het hs. bestaat uit 118 bl. van 280×195 m.m. Het eerste blad is verdwenen. Hand van de 15e eeuw. Oude bruin lederen band.

Op perkamenten schutblad van voorberd (andere hand): *Pertinet Carthusiensibus prope buscumduce ex donatione exe-*

cutorum domini Iohannis Groot canonici in buscoduce ut oramus pro eo. Requiescat in pace. Amen ²⁷⁾).

Daar het eerste blad is verdwenen, ontbreekt de titel. Het tractaat eindigt op fol. 116b, col. 1: *Expliciunt regule et expositiones terminorum Thyconii secundum moralem sensum.* Fol. 116a, col. 2-118b blank.

Bij dit hs. is bijgehouden de incunabel: *Liber de consolatione theologiae per fratrem Johannem de Tambaco ordinis predicatorum provincie theutonice sacre theologie professorem consummatus. Anno domini M^o. ccc^o. l xvj^o.* In die Ambrosij. S. a. l. et n. 294 ff.

Hain *15236.

Over de banden zie: Prosper Verheyden a.w. 236. Deze verzamelband staat in de catalogo vermeld onder nr. 400 ²⁸⁾).

Uit de beide laatste verzamelbanden blijkt, dat de bibliotheek van S. Sophia niet slechts door het afschrijven der monniken en door aankoop, doch ook door schenking werd uitgebreid. Behalve de genoemden vinden we nog als weldoener vermeld Adrianus Boom uit Drunen, die in Sophia monnik werd. In de bibliotheek van het Groot-Seminarie te Mechelen wordt bewaard: Durandus, *Rationale divinarum officiorum* s.l.a. et n. (Campbell 657; Hain *6462; in de catalogo nr. 348). Op een wit perkament tegen het voorberd staat genoteerd: *Pertinet hic liber domui sancte sophie constantinopolitane ordinis carthusiensis prope buscunducis in vucht.* (Latere hand schreef bij) *quem apportavit et donavit cum pluribus alijs dilectus confrater noster Adrianus Boem de Druenen monachus sacerdos huius domus. Oremus pro eo et suis* ²⁹⁾).

Ongetwijfeld zijn er meerdere zulke weldoeners geweest; er zijn ons evenwel geen bescheiden overgebleven.

²⁷⁾ Johan Groot werd 4 Febr. 1470 kanunnik v. S. Jan; hij stierf 24 October 1501. (Schutjes IV, blz. 244).

²⁸⁾ Van den Gheyn nr. 3937 noemt ook als afkomstig van S. Sophia hs. 4439-4442 der Kon. Bibl. te Brussel. Voor die mening is in het hs. geen enkel bewijs te vinden; integendeel het is heel zeker afkomstig uit het Minderbroedersklooster in Den Bosch.

²⁹⁾ De banden werden beschreven door P. Verheyden, a.w. 236.

Over de lotgevallen van de bibliotheek valt weinig te zeggen. Het herhaaldelijk verhuizen zal de boekenverzameling geen goed hebben gedaan. De klachten van Eligius in zijn *Annales* over het verlorengaan der archiefstukken, zullen ook wel toepasselijk zijn op de bibliotheek. Een voorbeeld hebben we in de geschriften van Hendrik Vroede, waarvan er in Eligius' tijd nog slechts één over was.

Toen besloten werd de nederzetting van Den Bosch voorgoed over te plaatsen naar Antwerpen, zal ook daarheen de bibliotheek zijn overgebracht, ofschoon geen enkel der ons overgebleven exemplaren enige aanduiding bevat van een verblijf in Antwerpen, uitgezonderd het hs. van Eligius zelf. Dit lijkt me toch wel zeer merkwaardig. Evenwel is er geen enkele plaats aan te duiden, waar de bibliotheek gebleven zou zijn, dan Antwerpen: vooreerst, wijl de verhuizing niet plotseling gebeurde; en vervolgens, wijl tot in de veertiger jaren nog immer procuratoren werden benoemd om voor de bezittingen van S. Sophia zorg te dragen, zodat dus de bibliotheek niet onbeheerd zal achtergebleven zijn.

Het klooster van Antwerpen werd in 1783 opgeheven. De bibliotheek werd in 1785 publiek verkocht. Van deze verkoop bestaat een lijst: *Maenboek van de Boeken vercocht in het gesupprimeert klooster der paters Carthuysers binnen Antwerpen op 2-3 Mei 1785* ³⁰⁾).

In deze lijst worden evenwel alleen de namen der kopers en de prijzen der boeken vermeld; de nummers verwijzen dus naar een gedrukte veilingscatalogo, die tot nu toe niet werd teruggevonden. Een klein gedeelte der boeken werd door de Kartuziers zelf teruggekocht. Onder de kopers waren veel geestelijken, vooral professoren van het Seminarie, dat toen nog in Antwerpen gevestigd was. Daar is dus een gedeelte van de Antwerpse bibliotheek terecht gekomen. Dit bracht me op het idee, of de oude Kartuizerbibliotheek niet terug te vinden zou zijn in Mechelen, waarheen na de Franse tijd het Seminarie met inventaris werd overgebracht.

³⁰⁾ Antwerpen, Stadsarchief nr. 21773. *Suppression des confréries à Anvers 1786. Dossier des papiers originaux du Comité d'Anvers.* Aangekocht op de veiling G. van Havre, April 1913.

De onderzoekingen leverden evenwel geen resultaat op. Er viel noch van Vught, noch van Antwerpen iets te ontdekken. Ook nasporingen in andere richtingen hadden tot heden geen succes.

Behalve de boven beschreven hss. en de incunabel, bewaard te Mechelen, is nog bekend als afkomstig van S. Sophia een incunabel van het Ruusbroec-Genootschap te Antwerpen: *Sermones aurei de sanctis Fratris Leonardi de Vtino* (in de catalogo nr. 431). Hij draagt op het eerste schutblad het inschrift: *Pertinet istud volumen domui sancte Sophie Constantinopolitane ordinis Carthusiensis prope buscumducis*.

In dezelfde verzameling zijn nog twee incunabels aanwezig, die weliswaar geen inschrift dragen, doch die naar het oordeel van den bandenkenner, Prosper Verheyden, toch blijkbaar uit hetzelfde bezit stammen. Het zijn: *Joh. Nider sacre theologie professoris ordinis predicatorum conventualis Nurenbergensis, Preceptorium divine legis* s. l. a. et n. (in de catalogo nr. 299).

Joh. Nider, Formicarius s. l. a. et n. (niet in de catalogo).

Beide incunabels heb ik niet in handen gehad.

INHOUD VAN DE BIBLIOTHEEK.

In elk geregeld Kartuizerklooster moet men onderscheiden een bibliotheek, waarin de liturgische boeken, nodig voor de goddelijke Diensten, worden bewaard en die stond onder de hoede van den Sacrista; vervolgens een kleine bibliotheek van boeken in de landstaal ten dienste der conversen en donaten onder toezicht van den Procurator; eindelijk de eigenlijke kloosterbibliotheek ten dienste der koormonniken, die verzorgd werd door den Bibliothecarius. De conversen-boekerij in de z.g. Cartusia Inferior wordt in de catalogen gewoonlijk niet vermeld; daarvoor was ze blijkbaar te klein van omvang en te gering van waarde. In S. Sophia, dat ten hoogste maar 12 koormonniken heeft geteld en zeker minder conversen, zal die bibliotheek in geen geval groot zijn geweest. Ongetwijfeld moeten we daar zoeken het *Tractaat van den loflijken maeghdelijken leven* en de andere nederlandse uitgaven, welke door S. Sophia werden bekostigd en die toch in onze catalogo niet genoemd staan.

De liturgische boeken worden gewoonlijk wel afzonderlijk genoemd, ook in onze catalogo onder het opschrift: *Libri Chorales sive Ecclesiae*. Behalve de strikt liturgische boeken werden er ook bewaard de boeken, nodig voor de refeter- en kapittelzitting. Vandaar dat onze catalogo onder deze boeken vermeldt twee volledige Bijbels, waarvan één bestaat uit zes grote perkament-hss. en de andere uit de grote Plantijn-uitgave; daarenboven de gedrukte *Sermones capitulares* van Willem van Bibaut³¹). Eveneens de *Statua Nova*. Niet onwaarschijnlijk is het vermelde *Homiliare de tempore et de sanctis* bestemd geweest voor de lessen der Metten en het *Homiliare de sanctis* voor tafellezing. Vermeldenswaard is ook, dat bijna geheel de Koorbibliotheek bestond uit handschriften.

De bibliotheek der koormonniken was de eigenlijke bibliotheek van het klooster; van deze bibliotheek biedt de catalogo ons de inhoud. Zoals in alle Kartuizerbibliotheeken ontbreken de oude klassieken. Uitsluitend theologie in de ruime zin van het woord wordt er aangetroffen. Wat de middeleeuwse theologie aangaat is de inhoud vrijwel hetzelfde als in de bibliotheeken van Utrecht en Amsterdam³²) en de Kartuizen van het buitenland als Erfurt, Bazel, Mainz e.a.

In S. Sophia vinden we daarenboven een menigte apologetische werken. De verklaring ligt voor de hand. De Bossche Kartuizers maakten van nabij het opkomend Protestantisme mee. En al was het niet de taak der Kartuizers openlijk tegen de nieuwe leer op te treden, het was toch alleszins wenselijk, dat ze zich wapenden en op de hoogte bleven.

Wanneer we de inhoud van de bibliotheek overzien, kunnen we er twee grote delen in terug vinden: nl. een gedeelte met een geheel middeleeuws karakter, hetwelk grotendeels zeker stamt uit de eerste eeuw, toen het convent in Vught verbleef;

³¹) Over W. van Bibaut zie: Ned. Biogr. Woordenboek dl. VI, kol. 113.

³²) De catalogen van „Haven ter Zaligheid” te Amsterdam en „Nieuwlicht” of „Bloemendael” bij Utrecht zijn uitgegeven door Meinsma, *Middeleeuwse Bibliotheken*. Zutphen 1903, blz. 249-251; 275-282. De catalogen der duitse en zwitserse Kartuizen worden uitgegeven in de *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz*.

en één gedeelte, dat ons sterk herinnert aan de tijd der felle geloofstwisten, toen de Kartuizers zich binnen Den Bosch bevonden. Doch gelijk we reeds boven opmerkten : in bijzonderheden aangeven, wat tot de eerste periode behoort is evenwel uitgesloten, daar het zeer goed mogelijk blijft dat niet steeds de oudste, doch de jongste drukken aanwezig waren.

De handschriften zijn meestal als zodanig in de catalogoog aangegeven ; het zijn er 76 ; doch dit getal is zeker te klein. Hoe de bibliotheek was ingericht, is ons volledig onbekend. Gelijk we bij de beschrijving der overgebleven hss. noteerden, is slechts bij een tweetal hss. een nummer opgegeven, dat waarschijnlijk het bibliotheeksnummer is.

Thans zou moeten volgen de uitgave van de catalogoog. Daar evenwel deze uitgave te veel plaats inneemt en wij reeds de ons toegestane ruimte overschreden hebben, zal de tekst met de verklaringen in de volgende aflevering van dit tijdschrift worden gepubliceerd.

* * *

Bovenstaand artikel was reeds gezet, toen Prof. dr. Willem de Vreese mij mededeelde, „dat in de auctie-catalogoog van R. W. P. de Vries te Amsterdam (28-30 Nov. 1905, nr. 31) wordt vermeld : een latijns gebedenboek uit de 16e eeuw, 125 bl., 82×55 mm., met band uit de 17e eeuw ; op een der schutbladen stond te lezen : *Lambertus Schindelius metititur. Pe [lees : ex ?] dono divi* ³³⁾ *liiii ordinis carthusiensis in Vucht 1692. Anno salutis humani generis sexagesimo millesimo 92°. Ipsis nonis octobris.*”

Daar de Kartuize in 1623 is opgeheven, moet het inschrift door de latere bezitter zijn aangebracht. Dit hs. moet dan nr. 345 van de catalogoog zijn.

³³⁾ Zou dit niet moeten zijn : *domni*? Er zou dan in Vucht een Dom Livius (of Lievens?) zijn geweest.

	Blz.
L. G. J. Verberne: Gijsbert Karel en Zuid-Afrika	5 143
F. Andres: Literatur zur Kulturgeschichte, Urgeschichte und Völkerkunde. II.	29
Dom. Charles Poulet: Courrier Français	41
Boekbesprekingen	53
F. Dölger: Antike und Christentum, Bd. III, 4, IV, 1, 2, door C. van Beek, 53. — A. Lunsingh Meyer: De rechtspositie van de eigenerfden in Drenthe, door E. J. J. van der Heijden, 59. — J. Linthorst Homan: Drenthe's rechtsgroei, door E. J. J. van der Heijden, 62. — I. H. Gosses: De Friesche hoofdeling, door J. L. Hermans, 63. — A. Bruneau: Traditions et politique de la France au Levant, door L. V., 64. — Archiv für Elsässische Kirchengeschichte, Jhrg. VI, VII, door A. Kessen, 65. — Geschichte der führenden Völker, Bd. III, door P. C. de Brouwer, 68. — H. Berve: Griechische Geschichte, 2e Hälfte, door P. C. de Brouwer, 68. — J. Wolf: Römische Geschichte, 2e Hälfte, door P. C. de Brouwer, 70. — F. Heintke: Humbert von Romans, door C. H. L., 70. — O. Halecki: La Pologne de 963 à 1914, door K. J. D., 72. — P. Geyl: Geschiedenis van de Nederlandsche Stam, Dl. II, door M. de Haas, 73. — H. O. Lang: Die Vereinigten Niederlande und die Furstbischofs- und Coadjutorwahlen in Münster im 18. Jahrhundert, door Buch, 78. — P. C. Wessels, S.J.: Histoire de la mission d'Amboine, door P. Gregorius, O.M.C., 80. — Hendrik Herp, O.F.M.: Spieghel der Volcomenheit, door P. F. v. d. Borne, O.F.M., 82. — P. Milioukov: Histoire de Russie, T. II, door K. J. D., 83. — Kirchengeschichte, Bd. IV, 2, door J. de Jong, 85. — Fr. V. Claassen: Robespierre, door J. L. Hermans, 87. — Gen. v. Cramon und Oberstlt. Fleck: Deutschlands Schicksalbund mit Oesterreich-Ungarn, door J. L. Hermans, 88.	
Nieuwe werken	67
73 84 89 179 181 185 189 190 259 261 266 269	271
Tijdschriftenschouw	90 192 273
B. H. van 't Hooft: De Sage van den Wandelenden Jood en een Rolducsche Aflaathbrief	97
Boekbesprekingen	170
G. H. A. Feber: De Criminaliteit der Katholieken in Nederland, door H. van Velthoven, 170. — G. Lakhovsky: Le Racisme et l'Orchestre Universel, door P. Constantinus, O.M.C., 171. — H. v. d. Wielen: Friesland door de eeuwen heen. I-III, door C. H. L., 173. — M. Kemp: Geschiedenis van Limburg, door A. Kessen, 176. — A. C. J. Commissaris: Leerboek der Algemene Geschiedenis, Dl. III, door M. de Haas, 177. — Vereeniging „Oranje Nassau Museum”: Jaarverslagen over 1932 en 1933, door K. J. D., 178. — Hartmut Piper: Die Gesetze	